

מבט על, גיליון 300, 6 בדצמבר 2011

טורקיה וסוריה: המתחים מתעצמים

גליה לינדנשטראוס ודרה פרנק

בשבוע האחרון של חודש נובמבר הודיעה טורקיה כי בכוונתה ללכת בעקבות צעדי הליגה הערבית (ובהמשך לצעדים דומים קודמים של האיחוד האירופי), ולהטיל סנקציות על סוריה. הואיל וטורקיה היא שותפת הסחר הגדולה ביותר של סוריה, צעדים אלה (אף כי הם מרוכזים יותר מהסנקציות של הליגה הערבית), מציינים בבירור נקודת שפל ביחסים שבין שתי המדינות. כמו כן, ניתן לפרש צעד זה כאירוע אחד משורה של אירועים שגרמו להידרדרות חדה ביחסים שבין השתיים. ראש ממשלת טורקיה, רגיפ טייפ ארדואן תבע לאחרונה באופן פומבי את התפטרותו של אסד, וכדי לזרות מלח על הפצעים, השווה את ידידו לשעבר להיטלר, למוסוליני ולקדאפי. עוד קודם לכן, הביעה טורקיה כעס כלפי סוריה בגין התקפות הממונים על שגרירות טורקיה בדמשק ועל הקונסוליות באלפו ובלטקיה, וכן בגין התקפות של חמושים סורים על עולי רגל טורקים שעברו בשטחה של סוריה. על רקע מתוחות זו התקבל דיווח חדשותי איראני על כך שסוריה הפנתה כמה מטילי הסקאד שלה לכיוונה של טורקיה וסוריה אף הבליטה את קיומו של תרגיל צבאי של שיגור טילי סקאד. יתרה מכך, בשאר אל-אסד הכעיס את הטורקים לאחר שמתח ביקורת על שינוי העמדה של טורקיה כלפי משטרו, אותה ייחס לנטיית הניאור-עות'מאניות של טורקיה. כמו כן, בתגובה לאיום של טורקיה בסנקציות נגדה, הודיעה סוריה כי היא "השעתה את" מכלול יחסיה עם טורקיה, הנוגעים להסכם הסחר החופשי" שקיים בין שתי המדינות.

בעוד שמבחינה היסטורית, היו היחסים שבין שתי המדינות מתוחים, במובנים רבים, גילמה סוריה את אחת הדוגמאות הבולטות למדיניות ההתפייסות של טורקיה כלפי שכנותיה בשנים האחרונות. כל זה השתנה באופן דרמטי לנוכח אירועי האביב הערבי. ליתר דיוק, בעוד שניתן לטעון כי מדיניותו של שר החוץ הטורקי, אחמט דאוטולו, בדבר "אפס בעיות עם שכנים" הייתה סבירה בשעתה, לפחות אם בוחנים זאת במונחים של עלייה בהיקף הסחר וב"עוצמה הרכה" של טורקיה, השינויים המהירים במזרח התיכון הפכו את "אפס הבעיות" למדיניות לא רלוונטית, לפחות באופן זמני. טורקיה עדכנה מאז את מדיניותה, וכעת היא מדגישה את "תמיכתה בהמונים" במזרח התיכון. דגש חדש זה יוצר בעיות בהמשך הנהגת המדיניות של "אפס בעיות" ביחס למדינות עם משטרים רודנים.

עם תחילת ההתקוממות בסוריה, ארדואן רק הפציר באסד להנהיג רפורמות משמעותיות; עם זאת, בד בבד עם העלייה במחיר הדמים בסוריה, ואי היענותו הנמשכת של אסד לתביעותיה של טורקיה, הוקשחה העמדה הטורקית כלפי סוריה. הדבר בא לידי ביטוי בדרישתה הנחרצת של טורקיה שהקהילה הבינלאומית תפעל ביחס לאירועים המתרחשים בסוריה (אם כי היא לא תמכה בקריאות להתערבות רב-צדדית משמעותית בסוריה). כמו כן, היא הקימה מחנות לפליטים סורים וסייעה לארגוני אפוזיציה סורים להתארגן בשטחה. ההודעה האחרונה על כך שבכוונתה ללכת בעקבות צעדי הליגה הערבית (והאיחוד האירופי) בכל הנוגע להטלת סנקציות היא בבחינת מימוש של האיומים שהפריחה טורקיה לעברו של אסד עם התגברות ההתקוממויות.

בעוד שסביר להניח שטורקיה תנסה להתמיד בדרך הפעולה הנוכחית שלה – כלומר, נקיטת צעדים שאך כפסע בינם לבין נקיטת פעולה צבאית נגד משטרו של אסד – המצב עלול להסלים. אלימות בקנה מידה נרחב, המלווה בזרם פליטים גדול עלולה להשפיע על האיזון. מאחר שהתערבות

רב-צדדית בסוריה אינה צפויה בשלב זה, שוקלת טורקיה לנקוט צעדים חד-צדדיים. עם זאת, מאחר שאנקרה מוטרדת מן האפשרות של התערבות כוללת בסוריה, הדיונים התמקדו בשאלה – האם תקים טורקיה מעין אזור חיץ בגבול שבין שתי המדינות, או בשטחה של סוריה.

הרעיון של הקמת אזור חיץ נדון בתחילת ההתקוממויות, כדרך התמודדות עם בעיית פליטים אפשרית. הדיווחים מצביעים על כך שטורקיה אף צפויה לאפשר לארגוני אופוזיציה סוריים לפעול, אולי אפילו צבאית, באזור חיץ שכזה. נראה כי אם טורקיה תקים את אזור החיץ האמור, היא צפויה לזכות לפחות במידה מסוימת של לגיטימיות בינלאומית לצעדה זה, או לכל הפחות להיתקל באדישות. על פי סקר דעת קהל בעולם הערבי שנערך באוקטובר 2011, אשר פורסם לאחרונה ביוזמת מכון ברוקינגס, נתפסה טורקיה כמדינה הקונסטרוקטיבית ביותר בכל הנוגע לדרך ההתמודדות שלה עם אירועי האביב הערבי. טורקיה מדגישה את שיתוף הפעולה שלה עם הליגה הערבית ועם הצעדים שזו יזמה נגד סוריה. סגן ראש ממשלת טורקיה, עלי בבקן, אפילו התפאר כי טורקיה היא ה"דבק" שאפשר לליגה הערבית להגיע להסכם על הטלת סנקציות נגד סוריה.

מעבר לכך, היחסים בין טורקיה לבין ארצות הברית איתנים כיום, ובקרב מדינות אירופיות כדוגמת צרפת יש גם תמיכה בנקיטת עמדה נוקשה יותר נגד משטרו של אסד. יכולתן של טורקיה וצרפת לשתף פעולה בנושא הסורי היוותה למעשה התפתחות מפתיעה של החודשים האחרונים, לאור היחסים המתוחים בין השתיים בעבר. רוסיה וסין מתנגדות להחלטה אפשרית של מועצת הביטחון של האו"ם לאשר התערבות רב-צדדית בדומה לזו שנעשתה בלוב, אך הן צפויות ככל הנראה להעלים עין מאפשרות של הקמת אזור חיץ "בלבד". אזור חיץ שכזה יגרום למתח רב יותר אל מול איראן, שעדיין תומכת במשטרו של אסד, אך נושא זה כבר ערער את היחסים שבין טורקיה לבין איראן, ועל כף המאזניים מונחים אינטרסים אסטרטגיים וכלכליים המבטיחים את רצונן של שתי המדינות בהמשך קיום יחסי עבודה ביניהן.

השאלות המתעוררות הן: מה יקרה לאזור חיץ זה אם אסד ייפול והמצב בסוריה ידרדר למלחמת אזרחים ממושכת? למשך כמה זמן תחזיק טורקיה באזור חיץ זה? כיצד תבטיח טורקיה את חזרתם הבטוחה של הפליטים לבתיהם, או עד כמה סובלנית תהיה טורקיה לקליטת חלק מהפליטים בשטחה ממש? מה יקרה אם המחתרת הכורדית, ה-PKK, תשתמש באזור החיץ כשדה-קרב נוסף אל מול הצבא הטורקי? בעוד שניהול אזור חיץ שכזה הוא משימה קשה אשר עשויה לעורר תרעומת, הרי שהוא עשוי לספק בסיס להעמקת שיתוף הפעולה עם הכוחות העולים בסוריה. בהתאם לתרחיש כזה, ובטווח הארוך, אנו עשויים לחזות בשובה של מדיניות ה-"אפס בעיות" עם סוריה.

גליה לינדנשטראוס היא חוקרת במכון למחקרי ביטחון לאומי
דנה פרנק היא מתמחה במכון למחקרי ביטחון לאומי